

О. В. Мазурик, доктор соціологічних наук, доцент;
Т. В. Єрескова, кандидат соціологічних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ: ФОРМИ, РЕСУРСИ, НАСЛІДКИ

У статті надано аналіз соціального змісту та форм соціальної активності сучасного українського соціуму. Акцентовано увагу на ціннісному контексті соціального діалогу як прояву соціальної активності, що регулює відносини між соціальними групами. Зроблено висновок, що в період соціальних невизначеностей ефективна (конструктивна) соціальна взаємодія між соціальними групами, що мають можливості та бажання активно впливати на суспільні процеси, приводить до становлення нових соціальних відносин, які впливають на прогресивне реформування структурної організації суспільства, виступають обов'язковою умовою стабільності соціуму і знижують його потенційну соціальну конфліктогенність.

Ключові слова: соціальна активність, соціальні зміни, соціальна взаємодія, соціальна довіра.

Актуальність проблеми та стан її вивчення. Численні дослідження суспільної думки свідчать, що більшість членів українського соціуму не прагнуть засвоювати нові (інтегративні) форми соціальної активності. У результаті багато соціальних та інституціональних можливостей є незатребуваними та недорозвинутими через відсутність енергії соціальної участі. Разом із тим неможливо заперечити, що будь-яка людська спільнота незалежно від наявних інституціональних умов має ресурс, який дозволяє їй впливати на дії держави. Цей ресурс Е. Гідденс охарактеризував як діалектику контролю, який радикальним чином може виражатися в різного роду протестах. Утім при позитивній налаштованості соціальної групи, її прагненні конструктивної взаємодії він виростає в здатність контролювати мережу встановлених контактів на підставі таких позаінституціональних (а отже, непідвладних будь-якому зовнішньому примусу) феноменів, як згуртованість, довіра, солідарність та взаємна відповідальність. Остання обставина уможлиблює й робить актуальним пошук інструментарію, який би конструктивно (а не протестно) забезпечував відтворення соціальної респонсивності [1, с. 5]. У цьому сенсі аналіз форм, ресурсів та наслідків реальної соціальної активності сучасного українського соціуму можливо розглядати як соціально-інтегративні показники розвитку суспільства.

Сьогодні в соціальних науках при дослідженні соціальної активності акцентується увага на соціальній фрагментарності (дискретності) сучасних соціумів. Дискретність соціального простору сприймається нами як системність, тобто як більша або менша відокремленість одних фрагментів цього простору від інших. Межами, або «кордонами», при розщепленні єдиного соціального простору системи (регіону, країни, держави тощо) на множинність організованих підсистем можуть виступати світоглядні, кланові, етнічні, політичні та інші «бар'єри» [2, с. 11].

За своєю суттю соціальна активність членів соціуму неодмінно призводить до еволюційних змін у суспільстві (маються на увазі зміни, які повинні перевести соціальну систему на якісно новий рівень) та активізації руху «соціальних фрагментів» назустріч один одному. Інакше кажучи, соціальна активність членів соціуму сприяє виникненню соціальної взаємодії і, як наслідок, підвищенню рівня інтегрованості, соціальної довіри в соціумі [3, с. 127].

Однак необхідно мати на увазі певну поліваріантність соціальної активності. Здійснюючись через конкурентну боротьбу різних соціальних сил, соціальна активність передбачає не лише перемогу «здорових соціальних сил», а й необхідність для кожного члену соціуму зайняти ту чи іншу моральну позицію. Іншими словами, соціальна активність загострює в суспільстві проблему морального вибору, надаючи (принаймні так повинно бути в принципі) критерії оцінки будь-яких соціальних явищ і процесів. І як результат (ідеальний варіант), перемогти повинен такий варіант соціальної активності, який забезпечить найбільшу інтенсивність соціальних змін, що призведуть до інерційного поштовху й руху соціальної системи в бік дійсно якісних змін, здатних вивести її на новий рівень формування суспільства довіри [4].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема соціальної активності – предмет досліджень багатьох науковців: сутність феномену соціальної активності, її структуру та загальні закономірності розвитку розкрито в розвідках К. Абульханової-Славської, Є. Ануфрієва, О. Леонт'єва, А. Мудрика, Т. Мальковської, В. Петровського, В. Погрібної, С. Рубінштейна та ін.; актуальні питання соціального становлення особистості висвітлено в роботах О. Безпалько, Л. Герасіної, І. Зверєвої, А. Капської, Г. Клімової, Л. Коваль, І. Ковчиної, М. Лукашевич, М. Требіна та ін. Проблема формування соціальної активності особистості стала предметом дисертаційних робіт Н. Клімкіної, О. Тельн, Л. Нафікової, В. Косовець та інших учених. Але потребує дослідження аналіз особливостей соціальної активності в період соціальних невизначеностей.

Таким чином, **мета статті** – аналіз особливостей соціальної активності в сучасному українському соціумі в період соціальних невизначеностей.

Виклад основного матеріалу. Життєздатність соціуму багато в чому визначається спроможністю соціальних груп до адекватної реакції на динаміку різких, докорінних соціальних змін. Це виражається в можливості зробити прогнозованими і керованими конфліктогенні процеси, що періодично виникають, шляхом відстеження тенденцій, які намітилися в соціальних діях певних соціальних груп, а також вживання превентивних профілактичних заходів [5, с. 24]. Гострота піднятої проблематики полягає в тому, що на сьогоднішній день динаміка демократичних трансформацій в Україні певною мірою залежить не тільки від ефективності поточної політики і соціально-економічних реформ, а й від готовності певних соціальних груп до адекватних форм соціальної активності, які, у свою чергу, залежать від ступеня соціальної взаємодії між ними.

Проблему соціальної взаємодії як найбільш продуктивного виду соціальної дії між членами соціуму розглядали П. Сорокін, П. Штомпка, Дж. Хоманс, Е. Гідденс та ін. Проте якщо розглядати проблеми, що стоять перед українським соціумом, з позицій адекватності існуючої системи соціальної взаємодії періодично виникаючим проявам соціальної активності (як зіткнення інтересів двох або більше соціальних груп), то можна виявити певну невідповідність між основними складовими стабільного функціонування соціуму, а саме: від соціальних дій до соціальної взаємодії; від соціальної взаємодії до соціальних відносин; від соціальних відносин до структурної організації [6, с. 64–138].

На нашу думку, адекватність процесу соціальної взаємодії певною мірою залежить від ступеня довіри між різними соціальними групами в соціумі. Моніторингові дослідження, які проводилися Інститутом соціології НАН України протягом 1994–2015 рр., Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), Інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка, Фондом «Демократичні ініціативи», соціологічною групою «Рейтинг» та ін., показали, що показник довіри до певних соціальних інституцій між різними соціальними групами як загалом по країні, так і в окремих її регіонах не можна назвати високим [7]. А це, звичайно, впливає на збереження соціальної конфліктогенності сучасного українського суспільства.

Соціальну активність можна визначити як систематичні дії суб'єктів, спрямовані одна на одну, і які мають на меті викликати у відповідь очікувану поведінку. Процес ефективної соціальної активності передбачає не тільки «діалог» між соціальними групами, які по-різному усвідомлюють свою відповідальність і участь у вирішенні соціальних проблем, що може виступати чинником попередження соціальних конфліктів, але й «форму» цього діалогу.

На сьогоднішній день в українському соціумі спостерігаються три основні варіації (форми) соціальної активності – *згода* (у вигляді добровільної

відданості соціальним реаліям); *включеність* (у вигляді можливості вільного виразу думок, але переважно ці думки сприймаються лише як «соціальний фон»); *участь* (у вигляді реалізації зацікавленими соціальними суб'єктами власних задумів у дії)¹. Домінування в суспільстві певної форми соціального діалогу й обумовлює характер, динаміку, спрямованість, просторові та часові межі соціальної активності.

Охарактеризуємо соціальний зміст вищезазначених варіацій. У період соціальних невизначеностей, коли члени соціуму повинні робити особистий ціннісний вибір, соціально домінуючі в суспільстві групи «наполягають» на тому, щоб відданість існуючим соціальним реаліям стала пріоритетом, незважаючи на складнощі, протиріччя тощо практично в усіх сферах життєдіяльності соціуму. Шляхом «згоди» соціальна більшість охоче виказує цю відданість, не отримуючи навзаєм практично ніяких еволюційних змін. Тобто соціальний діалог у вигляді «згоди» характеризує такий стан соціальної взаємодії в суспільстві, коли у певних соціально спрямованих ситуаціях і процесах (політичних, економічних, культурних, світоглядних, етнонаціональних тощо) члени соціуму активно, хоча й несвідомо діють згідно з інтересами інших в ілюзорній спробі переслідувати свої власні інтереси (іншими словами, приносять себе в жертву) [8, с. 382]. Це стає можливим завдяки процесу, який С. Дітц називає «систематично викривлена комунікація». Таке викривлення комунікації здійснюється непомітно для членів соціуму. Коли це відбувається, очікування й норми в умовах соціальних невизначеностей обмежують те, що можна відкрито висловити або навіть обдумати. Члени соціуму «обманюють себе», вважаючи, що вони взаємодіють вільно, у той час як у реальності їм доступні лише певні варіанти. У цьому випадку будь-які розмови, зокрема, про ставлення до влади повинні передбачати підтвердження *status-guo*, таким чином відновлюючи організаційну ієрархію, а не критикуючи її.

Реальні прогресивні, еволюційні зміни в такому контексті неможливі, проте систематично викривлена комунікація сприяє мінімізації соціальної конфліктогенності. Цей процес може проходити різними шляхами. Наприклад, певні соціальні групи в соціумі можуть бути класифіковані як «позбавлені права» висловлюватися із соціально важливих питань. Такі обмеження можуть бути названі «природними» задля запобігання подальшій ескалації соціального конфлікту. Така соціальна практика в суспільній свідомості найчастіше дорівнює «здоровому глузду», але без чіткого розуміння, що комунікація «виробляє», а не «відображає» реальність, члени соціу-

¹ Як теоретико-методологічне підґрунтя виокремлення форм соціальної взаємодії авторами використана теорія комунікації С. Дітца [8, с. 375–393].

му так і будуть несвідомо погоджуватись із домінуючою (на певний період перебігу соціальних подій) точкою зору.

«Включеність» (у вигляді вільного виразу ідей зацікавленими сторонами в активізації соціального діалогу, які можуть або не можуть вплинути на перебіг соціальних подій) як форма соціального діалогу передбачає, щоб соціальні спільноти, яких стосуються певні події соціальної реальності, мали би можливість відкрито обговорювати ці питання й мали би право голосу (впливу) щодо остаточного їх вирішення. Проте (за С. Дітцом) право голосу – це не просто участь в обговоренні актуальних соціальних питань. Це означає прояв інтересів, що формується вільно й відкрито, так само як і представлення цих інтересів у прийнятті відповідних управлінських рішень. Проте в період соціальних невизначеностей право «на вираження власних поглядів» стає для більшості членів соціуму більш важливим, ніж право «мати вплив».

Така соціальна практика соціального діалогу використовується для надання можливості «проблемним», потенційно конфліктогенним соціальним групам «випустити пар» – заявити про власні бажання, порекомендувати альтернативні шляхи вирішення проблем, задекларувати власне бачення процесу реформування суспільства тощо. Проте, коли члени соціуму усвідомлюють (бачать), що їх погляди, інтереси, бачення не представлені або не враховуються при вирішенні соціальних проблем, – вони починають сприймати все, що відбувається в суспільстві із сарказмом, недовірою, агресією, апатією тощо. Адже поєднання в суспільній свідомості віри в «реальність» і соціально-політичного цинізму з боку домінуючих у політикумі сил катастрофічно для демократії, тому що стереотипне розуміння «володарями світу», що всі заяви членів соціуму – це просто «думка», призводить до припинення соціального діалогу і посилення стану гоббсівської війни «всіх проти всіх».

«Участь» (у вигляді демократії зацікавлених сторін), як форма соціального діалогу означає такий процес соціальної активності, коли всі зацікавлені у розв'язанні соціальних проблем домовляються про умови впливу на перебіг соціальних подій та відкрито приймають спільні рішення. Іншими словами, така форма діалогу передбачає наявність соціальних груп, які не лише мають бажання, амбіції, латентні мотиви, але й здатні брати на себе відповідальність за еволюцію соціальної реальності. Подібна соціальна практика соціального діалогу характеризує формування в суспільній свідомості іншого розуміння, сприйняття (ставлення) до поняття «відповідальність за суспільство». Адже «відповідальність за суспільство» – це не автоматичний привілейований додаток до певних посад, соціальних статусів, соціальних ролей. Виявлення та визначення соціальних сил, яким члени

соціуму довіряють відповідати за своє суспільство, повинні здійснюватися шляхом аналізу спрямованості, цілей та форм їхньої соціальної активності та взаємодії всіх зацікавлених сторін (такий собі «соціальний тендер довіри»). «Участь» як форма соціального діалогу передбачає соціальну активність усіх зацікавлених сторін не на засадах протистояння, взаємних звинувачень, перекидання відповідальності, а на підвалинах бажання домовлятися, спільного бачення певного соціального майбутнього, бачення ефективного, конструктивного шляху розвитку суспільства й держави [9].

Висновки. Спираючись на теорії соціальної взаємодії М. Вебера, Т. Парсонса, П. Штомпки, концепцію комунікації С. Дітца, можемо констатувати, що соціальна природа конструктивної соціальної активності сучасного українського соціуму «лежить» у площині «соціальна взаємодія – соціальний діалог – соціальна довіра». Ефективна (конструктивна) соціальна взаємодія між певними соціальними групами (особливо тими, які мають можливість та бажання активно впливати на суспільні процеси) приводить до становлення нових соціальних відносин, які формують можливості соціального діалогу між ними, який, у свою чергу, впливає на еволюцію (прогресивне реформування) структурної організації суспільства, що (за Е. Гідденсом) є обов'язковою умовою стабільності соціуму, зниження його потенційної соціальної конфліктогенності (особливо в умовах ситуації соціальних невідзначеностей).

Формування адекватного механізму та форм соціальної активності, на наш погляд, може викликати відповідні зміни у певній соціальній спільноті або в суспільстві в цілому, позитивно впливаючи на інші соціальні групи, що своєю чергою сприяє формуванню найбільш продуктивного виду соціальної взаємодії для зниження потенційної соціальної конфліктогенності сучасного українського соціуму – «соціального діалогу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазурик О. В. Соціальний аудит: теоретичні засади та технологія застосування в Україні : монографія / О. В. Мазурик. – Донецьк : Схід. вид. дім, 2013. – 316 с.
2. Хайтун С. Д. Социум против человека: Законы социальной эволюции / С. Д. Хайтун. – М. : Комкнига, 2006. – 336 с.
3. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2010. – 224 с.
4. Єрескова Т. В. Соціальна природа конфліктогенності сучасного українського соціуму: дихотомія «прогресувати» vs «залишити як є / повернути як було» / Т. В. Єрескова // Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій : зб. ст. – К. : Укр. ін-т стратегій глобал. розвитку і адаптації, 2016. – Вип. 2. – С. 183–193.

5. Бурега В. В. Социально-адекватное управление: концептуализация модели : монография / В. В. Бурега. – Донецк : Норд Компьютер, 2005. – 170 с.
6. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / П. Штомпка ; пер. с пол. С. М. Червонной. – М. : Логос, 2005. – 664 с.
7. Шульга А. Что мешает украинской демократии [Электронный ресурс] / А. Шульга // «Зеркало недели. Украина». – 2016. – 3 сент. (№ 31). – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/SOCIUM/chto-meshaet-ukrainskoj-demokratii-.html>.
8. Гриффин Э. Коммуникация: теории и практики / Э. Гриффин ; пер. с англ. А. А. Науменко. – Харьков : Гуманитар. Центр, 2015. – 688 с.
9. Требін М. П. Транскультурація як шлях до єдності через розмаїття сучасного суспільства / М. П. Требін, Т. О. Чернишова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 20. – С. 15–20.

СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО СОЦИУМА: ФОРМЫ, РЕСУРСЫ, РЕЗУЛЬТАТЫ

Мазурик О. В., Ерескова Т. В.

В статье представлен анализ социального содержания и форм социальной активности современного украинского социума. Акцентируется внимание на ценностном контексте социального диалога как проявления социальной активности, регулирующего отношения между социальными группами. Делается вывод о том, что в период социальных неопределенностей эффективное (конструктивное) социальное взаимодействие между социальными группами, имеющими возможность и желание активно влиять на общественные процессы, приводит к становлению новых социальных отношений, которые влияют на прогрессивное реформирование структурной организации общества, выступают обязательным условием стабильности социума и снижают его потенциальную социальную конфликтность.

Ключевые слова: *социальная активность, социальные изменения, социальное взаимодействие, социальное доверие.*

SOCIAL ACTIVITY OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY: FORMS, RESOURCES, IMPLICATIONS

Mazuryk O. V., Ereskova T. V.

The article presents an analysis of social content and forms of social activity of modern Ukrainian society. Social activity can be defined as the systematic actions of aimed at each other, and are intended to be in response to the expected behavior. The process of effective social activity involves not only «dialogue» between social groups differently aware of their responsibility and involvement in solving social problems may be a factor in preventing social conflicts, but the «form» of this dialogue. Today in Ukrainian society there are

three basic variations (forms) of social activity – consent (in the form of a voluntary commitment to social realities); involvement (in the form of opportunities for free expression of ideas, but mainly these thoughts are perceived only as «social background»); part (as a concerned social actors implementing their ideas in action). The dominance in society some form of social dialogue and character causes, dynamics, direction, spatial and temporal boundaries of social activity. Social dialogue as a «consent» describes a state of social interaction in society when certain socially oriented situations and processes (political, economic, cultural, ideological, ethnic, etc.), members of society actively, though unconsciously, act according to the interests of others in the illusory trying to pursue their own interests (in other words, bring himself to sacrifice). «Inclusion» (in the form of free expression of ideas stakeholders in enhancing social dialogue that may or may not influence the course of social events) as a form of social dialogue suggests that social community, which relate to certain events of social reality had to opportunity to openly discuss these issue and should have been eligible to vote (influence) to finally solve them. «Participation» (in the form of democracy stakeholders) as a form of social dialogue mean a process of social activity where all stakeholders in solving social problems agree on the terms of influence on the course of social events and openly take joint decisions. In other words, this form of dialogue presupposes social groups who not only have the desire, ambition, latent motives, but also able to take responsibility for the evolution of social reality. This social practice of social dialogue characterizes formation of public consciousness more understanding, perception (attitude) to the concept of «responsibility to society».

The attention is focused on the value context of social dialogue as a manifestation of social activity, regulating relations between social groups. The conclusion is that an effective (structural) social interaction between social groups that have the ability and desire to actively influence social processes, leads to the emergence of new social relations in the period of social uncertainty. These relationships influence on the progressive reform of the structural organization of society, are the prerequisite for the stability of society and reduce its social conflict potential.

Key words: social activity, social change, social interaction, social trust.

